

A „HAJNALI RÉSZEGSÉG“ MOTIVUMÁNAK TÖRTÉNETE

A „Hajnali részegség“ motívuma — a föld s az ég ellentéte és a csillagok távolába tűnt elveszett ifjúság — Kosztolányi lírájának egyik alapérzése. Ez a motívum, melynek fel-fel bukkanó fejlődését nyomom követhetjük annyi Kosztolányi versben, csak a „Hajnali Részegség“ soraiban vált teljessé, ott formálta meg kibontakozásában a maga műremekét. Ebben a versben a motívum és a vers nem választhatók el egymástól, itt már nem maradnak kifejezetlen lírai indítékok, hanem éppen a motívum kibontakozása, teljessé válása teszi a verset magát is.

Aki Kosztolányi művét nemcsak klasszikus alkotásaiban, a „Számadás“ néhány remekében akarja megragadni, hanem a hozzájuk illő előkészületben kívánja megérteni a megsejditett, de még meg nem írt művet, „A Bús Férfi Pannaszai“-nak kötetébe s az avval csaknem egyidejű „Kenyér és Bor“ verseibe szálljon alá. Csak itt talál kulcshelyzetet minden későbbi nagyság értelmzésére, csak innen láthatja egynek, feltételeiben s következményeiben is azonosnak Kosztolányi lírai világát. Azt a motívumot is, mely a „Hajnali Részegség“-ben épül, terebélyesül tökéletessé, legelőször a „Kenyér és Bor“ kezdőversében, a „Boldog, szomorú dal“-ban fogalmazza meg. 1920-at írunk, tizenöt év választ el a „Hajnali Részegség“-től s a legizgatóbb, legjellemzőbb Kosztolányi-motívumok egyike íme már teljes tudatosságában, félreérthetetlen világossággal jelenik meg.

A költőnek mindene megvan, amit ember csak kívánhat. Mégis így folytatja:

*„De néha megállok az éjen,
gyötrődve, halálba hanyatlón,
úgy ásom a kincset, a régít...“*

s így fejezi be versét:

*„Mert nincs meg a kincs, mire vágytam;
a kincs, amiért porig égtem,
Itthon vagyok itt e világban
s már nem vagyok otthon az égben.“*

Semmit sem árul el arról, hogy mi az a kincs, melyet elveszített, hogy milyen emberi érték birtoklása járt együtt azzal, hogy egykor otthon volt az égben s arról sem vall, hogy az „ég“ szó melyik más fogalomnak az álneve, metaforája, fájdalmas rejtegetője. A két képzet azonban, az *éjjeli riadalomé* s az égből, a *csillagok világából való kitaszitottságé* legelőször, egymásba kapcsolódó jelentéssel is, ebben a versben jelenik meg. Döntő lépés ez a motívum költői kidolgozása felé.

Ennek a tudatos felismerésnek is vannak előzményei. A világ, melyben a költő itthon van, azt a földet jelenti, melynek szeretete a „Mák“-ban még erősen programmatikus ízzel Kosztolányi életének s vágyainak középpontjává lett.

*„Mert szent a föld is, jertek zengedezzünk
költők, az élet papjává kentek!“,*

írja e megelőző kötet végén, egy csak belülről elhangzó ellenvetést, az ég, a menny, a csillagok szépségének dicséretét torkolva le a „mert szent a föld is” hirtelen fordulatú kijelentésével.

„A jó élet” c. versében is csak a föld és az élet örömét kéri:

*„Más vágyam nincs, tartson soká a föld.
Jó emberek, ezt kéri társatok,
csak talpalatnyi földet adjatok,”*

s ugyanezekkel a kijelentésekkel csendül össze, szövegyezésekig menően, a „Mágia” utolsó versének, a „Csöndes tiszta vers”-nek utolsó szakasza, mely tudatosan még nem, de annál finomabb költői plaszticitással tárja elénk a föld s az ég Kosztolányi oeuvre-jében már ilyen korán (1912-ben) kirajzolódó ellen-tétét:

*„De tart a föld. Ez az enyém még,
feszül az ég fejem felett
s kitárom az örök egeknek
örök=mezitlen testemet”.*

E három vers már félig-meddig tudatos előzménye a „Boldog, szomorú dal”-ba először megfogalmazott motívumnak.

Jellemző Kosztolányi lírai alapérzéseire, hogy azt a kötetet, melynek első versében ez az „ég”-motívum legegyszerűbben jelentkezik teljes világossággal, éppen a régvoltnak, az elmúltak: az ifjúkornak keresése ihleti.

Az első vers, mely már nem csak részlegesen vonatkozik a „Hajnali Rézszegecség” motívumára s még kevésbé csak kijelentése, megvillantása annak, ugyancsak a „Kenyér és Bor” kötetben található. Címe: „Éji riadalom”.

*„Hajnal, éjjél közt ocsudva mély sötétbe fölriadtam
S az ablakból kihajolva bámultam, két óra tájt.
Mind aludtak...”*

Kibámul az ablakon, a szemközti lakásba, mint „üres” és „furcsa szinpad”-ra. Részletezi a tárgyakat, melyeket lát s egyszerre elfogja a szorongás.

*„S megriadva kémlélődöm, mért e zajgás, mért e fájás,
Hogy a szám se tud beszélni s száj helyett beszél a szív”.*

Azonnal gyermekkora jut eszébe.

*„Volt nekünk is sajtóhangunk és volt kedves ingaóránk
Mely szeliden járt az éjbe, míg aludtunk, gyermekek.”*

A vers végét az elkerülhetetlen halál félelme reszkettet:

„S reszketek, hogy életünk csak negyven, ötven, hatvan év.”

Ez a vers közvetlen élményből szakadt ki: nincs benne semmi fölösleges díszítés, korábbi verseinek javához tartozik. Ritmusa (mely különben teljesen azonos Poë: Holló-jának fordításával, talán azzal egyidőben vagy annak hatására készült) „A Szegény Kisgyermek Panaszai”-hoz és a „Mágia”, meg a „Mák” legtöbb verséhez képest fejlett, stílusa szélesen építően formálja a lírai anyagot.

Ha visszafelé tekintünk, a „Boldog, szomorú dal”-ra, az abban megjelent motívumnak két elemét (az éji riadalomét és az elveszett kincs keresését) ebben a versben költészetet fakasztó s önálló műalkotást építő erővel látjuk vi-

szont (éjjel riad fel a költő — szorongásában visszaemlékezik gyermekkorára)

De jelen van már a „Hajnali Rézség”-ben kibontakozó motívumnak számos más részlete is. Így a hajnali ébrenlét, a szemközti lakás látványa, az ezzel együttjáró különös érzés, a gyermekkorra való hirtelen visszaemlékezés és az ötven évnyi emberi lét figyelmeztetése. Csupán a gyermekkor emlékével össze-kapcsolódó égi látomás és a szép titok felismerésével együttjáró meghatott kö-szönet hiányzik az „Éji riadalom”-ból.

Közbe kell vetni, hogy a költőnek az „Éji riadalom”-ban s a „Hajnali Rézség”-ben leírt lelkiállapotával rokon az a szituáció, mely a „Reggeli áldás” („Kenyer és Bor”) elején olvasható:

*„Ver a szívem... Óráim is egyre ver még.
És fojtogatja torkom az öröm,
Micsoda ez a régi-régi emlék?
Dalolni és sikoltani szeretnék
És szállani a hajnali ködön.
Csiklandja mellemet, oly édesen tép,
Mint bús gyerekkorom emlékei...”*

Itt a költő a motívumot éppen csak megvillantja. Lényegesebb viszont a „Csillagok” című verse. Az ifjúkor emlékével kezd, majd így végzi versét:

*„Még most is ég a csillag, ahogy ottan,
Arany tüzekkel ékszeres az égbolt,
Csak én nem égek, aki úgy lobogtam*

*Almos szemem keresi fönna a rég-volt
Csodákat és oly búsán mondja szívem,
Hogy nékem már a csillag is sötét folt.*

*Vak vágyam mégis fölfele feszítem,
A kis diákdalt újra sírva zengem
S kihuny arcom fölmutatom szeliden:*

Ó csillagok, ismertek-e még engem?”

A csillagok világától való elszakadása párhuzamosan ment végbe a férfikorba való megérkezésével. A csillagvilág gyermek vagy ifjúkorát juttatja eszébe s ha föltekint a csillagokra, az emlékezés fájdalommal is gyötri, az, hogy múlik élete s hogy a halál felé siet. A csillagok látványát azonban nemcsak az ifjúkor fájdalmas, mert reménytelen keresése tölti meg, hanem az elmúlás féltelme is: a csillagoktól való elszakadással nyílt meg az út az öregségbe, a halál felé. A két érzés közül inkább csak az elsőt olvassuk ki a „Csillagok” című versből, a másodikat, a gyermekkor boldogságától való elszakadásnak halál-jelentését az „Éji riadalom” tartalmazza. Ebből viszont a csillagok képzete hiányzott. E két csillag-jelentés: a gyermekkori emlék s az ettől elszakadva be-következő elmúlás élménye csak a „Hajnali Rézség”-ben fonódik össze, a stílusművészet bonyolultságával s a halál előtti élmények egyszerűségével. E két mozzanatot mindaddig külön-külön versekben találjuk.

Versről-versre ellenőrizni lehet, hogy Kosztolányi lírájában a csillagok s az ég jelentése szinte teljes egészében az ifjúság vagy a gyermekkor számára fog-lalható le. Különösen „A Bús Férfi Panaszai” verseinek törzsanyagára jellemző ez a vonás: legelőször ezek a versek mondják ki félreérthetetlenül Kosztolányi lírájában az ifjúságnak és a menny képének, a gyermekkorának és a csillagvilág-

nak örök kapcsoltságát. Mindjárt a kötet legelején, a harmadik versben, olvasuk ezt a vallomást:

*„Érezni a távol ködét,
A fák zúgnak: harmincöt év.*

*Ki énekeltem az eget,
a gyermekkort, most rettegek.”*

Ez a vers is azt erősíti, hogy az ég, a csillagvilág, a menny öntudatlanul és tudatosan is az ifjúságot, a régmúltat, a gyermekkort jelenti. Ugyanebben a versében hasonló tömörséggel ismétli:

*„Gyermekek mennyország, kék, csudás,
lerokkanás és elmúlás.”*

Szíve bizony már nem az égi: „dalolj szívem most, mint a föld”, mondja a vers utolsó sorában, határozottan egykori, a földi, evilági élményeket igénylő soraira emlékeztetve vissza, de most már az elmúlás fájdalmával s az ifjúságnak reménytelenül az égbe vetítésével.

Lelke most már kihalt.

*„Ő látta hajdan a napot,
a májusi eget.
De most belé az árvaság,
a semmi integet.”*

Néha léte legmélyebb kérdéseit is a csillagoknak teszi fel, de nem a közismert konvencionális-romantikus fordulattal, hanem a maga sajátos csillag-hitének megfelelően „régii rejtély”-nek nevezve a csillagvilágot:

*„... fejem fölött hold, csillag-milliók.
Itt kívül is, mint ott benn, a titok.*

*Közélbe vannak. Szinte mind elérem
a régi rejtélyt az ég peremén.*

De rám merednek...

*És kérdek tőlük, mit jelentetek,
ti fogható, ti nyílt-tömör talányok...”*

Következő versében megint a csillagoktól való elszakadás képzelete és a régi emlékeknek „szemétszerű” semmisége azonosulnak egymással:

*„Mily messze van én tőlem már az ég,
Mily messze vannak már a csillagok.*

*A hosszú úton könny van és szemét.
Vér és szemét, csak bánat és szemét.
Emlékeinknek lombja is szemét.”*

Egyre erősebb lesz a rezignált felismerés hangja: míg a „Kenyér és Bor” idevonatkozó verseiben a fájdalom, a visszasóvárgás érzése volt erősebb, „A Bús Férfi Panaszaí”-nak verseiben már a gondolatba való belenyugvás, az önfegyelem uralkodik, a halálraszánt ember biztos felismerése. Már tudja azt, mi volt

számára a ifjúság s most gyermekébe vetíti át tulajdon, egykor átélt gyermekkorát, tőle remélve azt, hogy a régmúlt visszabüvölődik:

*„Hahó, előre, föl, a gyermek-éig,
szállj én velem,
új másíkom, ki régit visszabüvölsz,
kis reggelem.“*

Mint a „Már elmondtam“ kezdetűben az „eget, a gyermekkort“ vagy a „gyermek-mennyország“ kijelentések, ugyanúgy itt a „gyermek-éig“ kijelentése bizonyítja, hogy a költő fantáziájában a gyermekkor képzetére már valósággal ráborul az avval azonosuló ég és csillagok képe.

Végül nézzük meg azt a verset, mely már a harmadik ennek az azonosság-nak tudatos kijelentésében s „A Bús Férfi Panaszai“-nak egyik legszebb, ihlet-ről is beszélő, programot is adó költeménye.

*„Nem tudtam én dalolni nektek az újról, csak a régiről,
Nem tudtam én dalolni nektek a földről, csak az égiről,
Mert ami elmúlt, az csodásan kísért az én dalomba még,
mert aki meghalt az időben, úgy van fölöttem, mint az ég.*

*Húsz évesen arról daloltam, ki kisgyermekként égre kelt,
most éneklek húsz éves másom, ki egykor erről éneklott.“*

A versvégen az első strófát ismétli meg, különös hangsúlyt dobva arra a mon-dására, hogy a múlt úgy van fölötte, mint az ég.

Ez a felimerés, a gyermekkor távlata s az attóli elszakadás tudata hangzik ki a versből, nem a sóvárgás vagy a büntudat érzése. A költő kem,nyebb, fegyel-mezettebb, igazabb lett. De bevallja s világosan tudunkra adja, hogy a föld s az ég ellentéte foglalkoztatta s foglalkoztatja továbbra is és hogy a rég el-multat az ég (a menny, a csillagok) képebe kényszerítette fantáziája. A vers ezenkívül sok minden egyebet árul el, a költő ihletének sajátos jellegét is. A húszegynéhány éves költő „A Szegény Kisgyermek Panaszai“-t írja, a harminc-éves költő huszonöt éves korát sírja vissza, de már harminkét éves korában megírja azt a versét, amely a halálelőtti órák perspektívájából nő meg, csodá-latos, érett emlékké. Az előbbiekre is, a „Most harminkét éves vagyok“ című versre is roppant jellemző: „Mert ami elmúlt, az csodásan kísért az én dalomba még“. Két ihlető erő táplálja ugyanis költészetét: az emlékezés sóvárogva is újjáteremtő impulzusa s az ezt megelőző fájdalom az emlékek elvesztése fö-lött. Amit Halász Gábor általánosságban mondott ki, finom intuícióval, Koszto-lányi ihletére, az különösen motívumunk fejlődésével igazolható: Kosztolányi versalkotó folyamatában az új élmények nem vernek külön hullámhegyeket és völgyeket, hanem az alapélményt meghullámoztatva a friss élmények annak rezgésein ringatóznak csupán. Így hullámoztatják új és új élményei a „Hajnali részegség“ előtti években a vers nagy motívumát. Tekintsük végig sorukat.

A csillagok, az ég képe már megteltek az ifjúság, az erő, az egészség kép-zetével:

*„Ragadd meg a tébolyt, melybe fogantál,
csillagok testvére, előre a pályán,
cikázva garázdán, öncélú szeszéllyel.
véletlen hercege, égi kalandor.
Ember.“*

„Tartalmilag”, a vers magvát, motívumát tekintve a jelenségek leírásától az élmény és az élet értelmezéséig alakul át a költemény, érzelmileg a közönytől a sejtelmén, majd az ámulaton át a csodálkozó hangos boldogságáig, s innen a magába mélyedő lelkiismeretvizsgáló megdöbbenéséig. Így tornyosul egy- másra za érzelmi hullámváz: hangütése pedig mindenkor az érzelmi lendület minőségének megfelelően s a tartalmi átalakulás menetét követve hangsúlyoz s emel ki, halkul el s válik bensőségesse: a vers „tartalmi” elemeinek átalakulása vagy érzelmi élményének fejlődésmenete az ilyen látszólag külsőséges és mégis sokatmondó hangütéseken is felismerhető, mint a „Szájtátva álltam s a boldogságtól föl-fölkiabáltam” soraitól az „Egyszerre szóltam” tompítottabb hangján keresztül a „Szóval bevallom néked, megtörötten...” halk tónusáig, mely az egyszerű bizonygatás ha... in fejezi be a verset:

*„Bizony ma már, hogy izmaim lazulnak
úgy érzem én...
mégis csak egy nagy ismeretlen Urnak
vendége voltam.”*

Méltatás helyett vizsgáljuk most a motívumot.

Az első tételben olvasható álmatlanság mozzanatát, elsősorban mint lélek-tani helyzetet, számos jelentékeny verséből ismerjük. (Éji riadalom, Reggeli áldás, Ha negyvenéves). A második tételnek kevesebb az előzménye (az Éji riadalom-ban s egy sornyi a Ha negyvenéves leszel-ben). A motívumnak ez az eleme részletesebb kidolgozásban áll itt. De míg az Éji riadalom-ban a költőt inkább a jelenség pusztá leírása érdekelt, a „Hajnali részegség”-ben már az élet értelmezésének vágya is. Az egykori szívdobogás helyére, mely akkor fogta el, amikor gyermekkorát juttatta eszébe a „sajtharang és ingaóra”, most komor valóságlátás költözött: „megforduló szemük kacsintva néz szét kódébe csal-fán csillogó eszüknek”, „ébren szépítik álmodozva” lakásukat, az óra, mely felveri, így riasztja fel őket: „ébredj a valóra”. Magának a jelenségnek a leírásába férközött már be az érett s józan költő illuziótlan világszemlélete. A jelzők, határozók és igék kemény ítéletet foglalnak magukba:

*„ha összeomlik, gyom virít alóla
s nem sejtí senki róla,
hogy otthonunk volt-e vagy állat óla”*

Hová lett a gyermekkorára visszaemlékező férfi szorongása, a „Reggeli áldás” torkot fojtogató öröme? Helyükbe kegyetlen ítélet lépett s a gyermekkor emlékének öröme a csillagvilág messziségébe költözött fel. Az égen vált megpillanthatóvá. Ezt mondja a „Hajnali részegség” harmadik tétele, a csillagos ég leírása.

Helyesebben ez sem igazi leírás. Nem volt az a második tétel sem, melyben a leírás helyére az ítélet lopódzott be. A derűs ég megpillantása sem a konkrétan láthatónak vizuális leírásává lesz, hanem a gyermekkor emlékének felidézőjévé. Amott felülről, az élet szenvedéseinek magaslatáról ítélt a költő, a leírásban; itt valahonnan alulról, a betemetett rétegek alól tört fel gyermekkori emléke, miközben az égre nézett. Ennek az élményének a külsőségeit sem részletezi:

*„Én nem tudom, mi történt velem akkor
de úgy rémlett, egy szárny suhant felettem
s felém hajolt az, amit eltemettem
rég, a gyerekkor.”*

Eddig tart az égi jelenség. Előbb a földi jelenségek, de beléjük írva végzetük, azután az égi jelenség, de kibontva belőle a gyermekkori emlék. Távolodás és távlat egyszerre az érzéki tényektől, s közjük és a lélek közé a személyes ítélet keménysége s az emlékezés ellágyulása iktatódik be.

A jelenségektől a látomásba vezet a negyedik tétel. Ritkul a vers földi légköre, a földi jelenségektől az égieken át fokozatosan jutunk el az éteri tisztaságú kozmikus látomásig. Nem is annyira értelmező magatartás jellemzi e versében a költőt, mint inkább távlatnyerés minden érzéki s érzékekhez kötött dolog fölött, az elszakadás a súlyostól és nehezedőtől.

E negyedik tétel a törzse a versnek. A harmadikkal együtt e negyediknek rengeteg nyers, még vázlatosnak sem mondható előzménye van: minden utalás, mely a megelőző versekben a csillagvilágra, az égre, a mennyre vonatkozott, a „Hajnali részegség”-nek ebbe a részébe torkollik, ennek képzetét éltette elevenen. A feltűnő különbség, mely a motívum két eleme előfordulásának gyakoriságában tapasztalható (az álmatlanság s az ablakon való kitekintés alig három versben, míg a csillgok, az ég jelentése és rejtélye egy tucatnyiban) ezzel magyarázható: a gondolat elevenségével, mely nem az első, hanem a második mozzanatot tette döntővé a költő képzeletvilágában.

Am ezt a nagy égi látomást még megközelítőleg sem fedezhetjük fel az előző versekben. Az ég s a csillagok emlegetése csak a költő visszasóvárgását fedte fel, arra azonban, hogy a költő egyszer még tökéletesen elmerülhet a csillagok szépségében s megszabadíthatja magát a tőlük való elszakadás fájalmától és félelmétől, semmi sem mutatott. Törekvés és gond a csillagok, az ég képe s akörül, amit az ég távlata jelentett: ez volt a „Hajnali részegség”-et megelőző versekben, míg a „Hajnali részegség” ismét valósággá változtatta át azt, ami azelőtt jelentés volt csupán, olyan valósággá, mely nem érzéki s esetleges, hanem tündérien szép, földfölötti s mint burka, a látomás sejteti, nem is mulandó. A megelőző versek csillagmotívumának izgalmas feszültségére, ideges szomorúságára a „Hajnali részegség” e részlete hozta meg a feloldódást, a szépbe való belefeledkezés örömeinek utolsó adományát.

Milyen ez a látomás? Azt mondhatjuk, teljesen elszakadt a földi, érzéki, vitális élmények szférájától. A fiatal költő valamikor a földi valóság gyönyörének szolgálatába szegődött. A „Hajnali részegség”-ből viszont hiányzik a programmatikus élet- és földszeretet, éppúgy, mint az érzéki lét spontán átélésének gyönyöre is. A belefeledkezés, az ámulat pillanataiban program és életterv egyformán megsemmisül, ezek helyett inkább a célhoz érés, a végleges megoldás sejtelme támad a lélekben; az életterv s a gond helyett maga a mellékgondolatok nélküli élet, de magasabb síkon, mint a test s a lélek pusztá életfolyamatai. Ennek megfelelően minden lebegővé, áttetszővé válik e látomás törékeny szépségében: nem a vendégségnek részese a költő, hanem a vendégség feloszlásának, a mennyei vendégség titokzatos, de fényes megszűnésének. A vendégség maga nehezkesebb leírásba fulladt volna: a búcsuzás foszlányait megragadni, a lassú szétoszlását, már csak lebegő, minden súlyvonatkozástól ment stílussal lehet.

Leírást mondottunk, a mennyei vendégség oszlásának leírását. Pontosabbar szólva mégsem szabályos leírás ez. Mint a vers második tételében az ítélet, s harmadikban az emlékezés ült ki a leíró mondatok arculatára, most, a látomásban, egy teljesen irreális esemény folyamatának megelevenítését olvassuk. E látomást pedig éppen irreális tartalma fosztja meg a leírás megszokott, sajátos jellegétől. Mert mindannak, ami tárgyak vagy földi viszonyok érzékeltetését célozza, konkrét fokózdóval kell bírnia s hol van ilyen konkrét, fogható alaj

a fénycsóva lobbanásában, az árnyékok közé lengő bái fényekben, az úszó fényárban, a csilingelésben és suttogásban, a fátyolos és aláfoló alakzatokban, a halavány kék színben, az álomnál csendesebb tovalebbenésben? Semmilyen tárgyi, konkrét leíró elem, annál több a sejtelmes álomszerű, foltokban szétomló. A búcsuzás folyamata is alig érződik a fények vibráló játékában. A „valami rebbent”, „a házigazda a lépcsőn búcsúzott”, a „s mozgás riadt” utalásai, végül a csipkefátyol megpillantásával kapcsolatos utolsó képek éppen csak felvázolják azt az eseményt, melyet a költő képzelete a fény és árny játéka közé vetített, de amelyet csak síkban ábrázolt — jelezve törekeny mivoltukat, — nem térben.

A „Hajnali részegség” közepén a költő még egyszer, életében utoljára, átéli boldog, szomorú örömmel a csillagok s az ég szépségét. Nem *jelentést* pillant meg a csillagokban, az ifjúság emléke csak előkészíti figyelmét a látomásra, de már nem azonosítja vele az elmúlt gyermekséget. A látomás tisztán marad mindezzel értelmezéstől.

Ennek a búcsúzkodó égi bálnak sokkal magasabbrendű értelme van, mint egykor az ifjúság s a csillagvilág sóvárgó azonosításának. Nem az ifjúságot: életét búcsúztatja a költő. Ime, a felfedezett mennyei vendégség képzeletének életének képévé és értelmévé válik. Tudja, hogy el kell mennie, de azt is tudja, hogy ő is vendég volt ama „sok élő, fényes égi szomszéd” között. Már nem adta meg neki az, hogy résztvegyen a vendégségben: a „porban, hol lelkek és göröngyök közt” botolt, csak élete legvégén pillantotta meg a nagy égi bált, feloszlóban már s eltűnőben. Tehát nemcsak az *élet* és az *égi vendégség* képzeletai fedik egymást, hanem egyfelől az *elmúlt életnek*, a *halál közelének*, másfelől, a *feloszló vendégségnek* a képzeletai s érzelme is. Ez a tökéletes képi és érzelmi megfelelés, ez a pontos szimbólum érleli meg a verset zárt, befejezett remekművé.

A látomás leírása — ismételjük — azonban tisztán maradt meg minden értelmezéstől. Hogyan került hát a vers végére az égi vendégségnek az élet értelmével való azonosítása?

A látomás után a boldog felismerés mondatja a költővel, hogy az „égbe bál van, minden este bál van” s hogy érti már a „régii nagy titkot”: hogy t. i. a mennynek tünderei „hajnalban hazamennek széles körútjain a végtelennek”. Ez a kezdeti célzás (mesés és játékos még, hogy ne terheljen meg semmilyen értelmezéssel) a következő két részletben mélyül el s vezet át a végső következtetéshez. Utja, melyen a költő a tiszta égi látomás képétől az értelmezésig jut el, szárnyalóan könnyű. Lírája múltjának jólismert motívumai röpitik előre azon most is. Az egyik: a büntudat érzelme, mellyel mulasztását tekinti, a másik: az élet elmúlásának, a halál közelének motívuma, mely a csillagok látványára támadt benne. A büntudat érzelmét, igaz, szószerint nem állapíthatjuk meg előző verseiből: de már a „Boldog, szomorú dal”-ban felhangzott a régi, elveszett kincs gyötrő keresésének siralma s más versének szorongó hangulata is éreztette velünk a vétek fájalmát. A másik motívum annál világosabban áll elöttünk: már az „Éji riadalom”-ban megjelent a gyermekkor boldogságától való elszakadásnak halál-jelentése. A két nagy motívum, a csillagoknak az ifjúság emlékét felidéző jelentése és a csillagokra néző arc fájdalma az élet elmúlása fölött valóban a „Hajnali részegség”-ben egyesül egymással szervesen, egyetlen nagy vers megbonthatatlan struktúrájában.

Ha szabad a „Hajnali részegség” menetét régebbi idevágó versmotívumainak egymás mellé sorolásával érzékeltetnünk, a kuriózum kedvéért a következő sorozatot állítanók össze: az elejére az „Éji riadalom” első felét tennők, kiegészítve azt a „Reggeli áldás” néhány sorával, majd a „Csillagok” című versével

folytatnók, megtoldva azt a „Szabadka” egy-két sorával, erre A Bús Férfi Panaszai”-nak 3. versét vennők, a vallomás kiegészítésül a „Nem tudtam én dalolni nektek” első strófáját s azt is, hogy „Csodálkozol, hogy föld és csillagok közt éltél” s befejezésül az „éji riadalom” záró sorait. Kétségtelen, hogy e vers-sorozatból sem a látomás, sem a vendégség értelmének felismerése s a közsőnet nem olvasható ki. Az alapvető motívumok azonban, az álmatlanság, a föld színhelye s a csillagoké, a gyermekkori emlék felidéződése s az elmúlás fájdalma, formailag meg a leírás és az értelmezés kettőssége mind megtalálhatók benne.

Végezetül: a vendégség is régi, gyermekkori képzelet Kosztolányinak. A felnőttek hangzavara, érthetlensége egy-egy délutáni látogatás, uzsonna, vacsora alkalmával, foglalkoztatta 5t versben is, prózában is. A „Hajnali részegség”-ben azonban már mennyei szépségű s örökkévaló vendégség lett a földiből. S nemcsak a „Hajnali részegség”-ben: a másik nagy vers, a „Szeptemberi áhitat” magva is egy nagy-nagy vendégség, az élet s a halál nagyszerű vendégsége:

*„Bizony csodás ország, ahova jöttünk,
Minthogyha a perc szárnyakon osonna,
el-nem-múló vendégség van közöttünk,
hosszú ebéd és még hosszabb uzsonna.”*

Mit jelentsen ez a vendégség? Nem tudjuk. Éppúgy jelentheti az élet kimeríthetetlen bőségét, halhatatlan gazdagságát (a Szeptemberi Áhitat-ban), mint a földöntúli, örök élet szépségének, múlhatatlanságának sejtelmét, (így a „Hajnali részegség”-ben). A megváltás eszméje, a testen túli lét nem idegen Kosztolányi-tól, de nem vezeti át se tételes metafizikába, se megtérésbe. Égi élményének remegő áhitata határsávrá esik: arra, ahonnan a megváltásért esengő lélek le-bukik, mert későn érte el szemével az égi vendégséget, de fölemelkedik a költő, mert látomása tökéletesen szép volt.

SZAUDER JÓZSEF